

ונוסף ללימודו בזה, להשפיע גם על עוד בני מסביבתו, אנשים נשים וטף, באופן דוהעמידו תלמידים הרבה⁶, ומהם יראו וכן יעשו רבים.

ויהי רצון, שע"י עצם ההחלטה בדבר יקבלו תיכף ומיד את השכר, הקיום בפועל של דברי הרמב"ם בסיום ספרו⁷, שלאחר שישנו כבר ה"מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו . . . ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמת ה" – שאז "בחזקת שהוא משיח" – שכבר יהי' מיד "משיח בודאי", עי"ז ש"עשה והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל . . . ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד כו".

לעילוי נשמת

מרת ליבא נסא (לידי'ה) ב"ר אברהם נחמי' ע"ה

פישיין

נפטרה ביום י"ז מנחם-אב ה'תשפ"ד

ת. נ. צ. ב. ה.

*

נדפס ע"י משפחתה שיחיו

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש

לקוטי שיחות

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

שניאורסאהן

מליובאוויטש

יום הכיפורים

(יו"ל לקראת שבת פ' האזינו ה'תשפ"ה)

מתורגם ומעובד לפי השיחות של לקוטי שיחות חלק כט

(תרגום הפשו')

יוצא לאור על ידי

"מכון לוי יצחק"

כפר חב"ד ב'

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושמונים וחמש לבריאה

שנת השבעים וחמש לנשיאות כ"ק אדמו"ר מלך המשיח

For this and other books on Moshiach & Geulah, go to:

<http://www.torah4blind.org>

To dedicate an issue in honor of a loved one, call (323) 934-7095

הכתובת להשיג השיחות באינטרנט:

<http://www.torah4blind.org>

יום הכפורים

גם – „לצחצח הכפתורים“, וצריך רק שהקב"ה יפתח את עיניהם של בני"ש שיראו שהגאולה האמיתית והשלמה כבר ישנה, ויושבים כבר לפני שולחן ערוך, בסעודת לוי ושוור הבר' וכו' וכו'.

מזה מובן . . בדורנו זה ובזמננו זה, לאחר ששכר סיימו הכל (כנ"ל), ישנה הבטחה גמורה בתורה, שבטח יהי' „(תזכור יום צאתך ממצרים) כל ימי חיך . . להביא לימות המשיח“³,

ובפשטות – שלא זקוקים להפסק ח"ו בין „כל ימי חיך“ ו„ימות המשיח“ (כמו שהי' אצל בני"ש בכל הדורות שלפני דורנו זה), אלא „כל ימי חיך“ דכאו"א מישראל, חיו הגשמיים כנשמה בגוף, כוללים בפשטות (גם) „ימות המשיח“ בלי הפסק, מכיון שהגאולה באה תיכף ומיד ממש ברגע זה ובמקום זה (אפילו אם זה מצב דלילה, „הבאים מצרימה“), כך שהרגע האחרון דהגלות והנקודה האחרונה דהגלות נעשים רגע ראשון ונקודה ראשונה דגאולה,

ומ„ימי חיך“ בזמן הזה ובמקום הזה, בלי שום הפסק כלל ח"ו (אפילו אם הוא כבר למעלה משבעים שנה וכיו"ב), עובר כאו"א מישראל מיד – בתכלית השלימות, „ראובן ושמעון נחתין ראובן ושמעון סלקין“⁴, בהמשך ד„כל ימי חיך“ בימות המשיח, וחיים נצחיים שיהיו אז.

ובנוגע לפועל הכוונה היא, שהעבודה דבני"ש עתה צריכה להיות „להביא לימות המשיח“, גלות כבר תיכף בפועל איך שהמצב ד„הבאים מצרימה“ בגלות הוא באמת מצב ד„גאולת ישראל“, עי"ז שמתכוונים בעצמם ומכינים אחרים למצב ד„ימות המשיח“.

כולל ובמיוחד – בקשר עם יום ההילולא דהרמב"ם – ע"י שמתחזקים ומוסיפים בלימוד ספר משנה תורה להרמב"ם . . ובפרט – בספר הרמב"ם עצמו – הלכות מלך המשיח⁵, בשני הפרקים האחרונים דהלכות מלכים בסיום ספר משנה תורה.

א. „ראש השנה ויום הכפורים“ – בעשרת ימי תשובה:

כבר דובר פעמים רבות¹ על דברי חז"ל² „עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים“, שבביטוי זה ישנה, לכאורה, סתירה: המילים „שבין“³ ראש השנה ליום הכפורים מביעות⁴ שראש השנה ויום הכפורים אינם נכללים במנין ימים אלו⁵, אך מלשון הגמרא „עשרה ימים שבין...“ נראה, שאף ראש השנה ויום הכפורים נכללים בחישוב עשרת הימים, שהרי בין ראש השנה לבין יום הכפורים ישנם שבעה ימים בלבד.

ויש לומר, שההסבר לכך הוא שבראש השנה ויום הכפורים ישנם שני ענינים:

(א) המהות העיקרית שלהם, שאיננה התשובה: הענין העיקרי של ראש השנה הוא „תמליכוני עליכם“, קבלת מלכותו יתברך, „ובמה בשופר“⁶.

והענין העיקרי של יום הכפורים הוא „נצמחו⁷ של יום הכפורים מכפר“⁸, כפרה מצד עצם היום הנעלית מכפרה על ידי תשובה⁹ – ומצד ענינים אלו ראש השנה ויום הכפורים

נעלים מה„ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים“, שענינם העיקרי הוא התשובה.

(ב) בנוסף לכך קיים בראש השנה וביום הכפורים ענין התשובה, שמשום כך הם נחשבים כחלק מעשרת ימי תשובה.

ואנו אף מוצאים, שהתשובה של ראש השנה ויום הכפורים היא באופן נעלה יותר, שאינו כרוך במרירות, אלא בתשובה מתוך שמחה¹⁰.

הדבר בולט בראש השנה, שבו אסור לומר וידוים וכו'¹¹, ואף ביום הכפורים, שבו קיימת חובה להתוודות¹², פוסק אדמו"ר הזקן¹³: „הלובש שק מחמת תשובה צריך לפושטו ביום הכפורים מפני שהוא יום טוב וצריך לכבדו בכסות נקיה“. כלומר, החזרה בתשובה ביום הכפורים, אסור שתסתור את ה„יום טוב“ שבו, ומשום כך אסור ללבוש „שק מחמת תשובה“¹⁴.

10 אף שבכללות – בכל תשובה (לעולם – כל השנה) צריך לבוא „לידי שמחה אמיתית“ (תניא פל"א ואילך. שם ספ"ד. אגה"ת ספ"י וספ"א). וראה לקמן סעיף ד' והערה 29.

11 שו"ע אדה"ז א"ח סתקפ"ד ס"ב.

12 ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ז וח'. שו"ע אדה"ז שם סת"ר"ז (וראה גם טור ושו"ע שם. טור שם סת"ר"כ).

13 אור"ח סו"ס תרי (ממג"א שם סק"ה בשם ס' חסידים סת"ר"ז).

14 והרי החיוב תשובה דיהי"פ הוא מה"ת (ראה לקמן סעיף ג), ואילו החיוב דכסות נקי' הוא רק מדברי קבלה (ראה שו"ע אדה"ז שם ס"ח. וראה קו"א לסרמ"ב סק"א דלדעת הרמב"ם לכבדו בכסות נקי' הוא מדרבנן), ולמה לא דוחה „שק מחמת תשובה“ את החיוב דכסות נקי'?

אלא שמכיון שענינו (העיקרי) דיהי"פ הוא מה שעצמו של יום מכפר, לכן, התשובה דיהי"פ היא תשובה מתוך שמחה (ולא ב„שק“). ולהעיר מס' חסידים סת"ר"ז: „ביוה"כ .. צריך לקרוע הלב ולא הנגדים. – וראה במפרשי הפוסק יואל ב, יג.

(* ראה ראשית חכמה ש' התשובה פ"ג (ד"ה עוד לתשובה) המקורות והטעמים ד,תשובה צריך שק". של"ה מס' ר"ה בתחלתה. שם מס' יומא (רלב. א).

1 ראה לקו"ש (המתורגם) ח"ד ע' 130. 124. ועוד.

2 ר"ה יח, א. יבמות מט, סע"א. שם קה, סע"א.

3 בע"י ר"ה שם: שמור"ה עד יוהכ"פ. אבל בש"ס לפנינו (במקומות שבהערה הקודמת) וכן בע"י יבמות שם הוא ככפנים. וכי"ה ברי"ח ר"ה שם. ועוד.

4 ראה בנדר"ז תענית ה, רע"א. בהנשמן בשד"ח כללים מע' הבי"ת כלל עב (ובשו"ת בית אפרים חו"א סנ"א שצוין שם – ד„הך דעשרת ימים שבין ר"ה כו' ודאי דאיכא דלא דיין ונקט כי הך לישנא“).

5 ולהעיר מטאו"ח סת"ר"ג: אלו הם שבעה ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ. וראה לקמן הערה 16.

6 ר"ה טו, סע"א. שם לד, ב. וראה בהנשמן בלקו"ש ח"ד ע' 1354. ח"ט ע' 434. ועוד.

7 כ"ה ברמב"ם לפנינו. ובקריית ספר (להמבי"ט) על הרמב"ם כאן (ולהלן פ"ב), „עיצומו“. וראה ס' המדע (ירושלים, תשכ"ד) בשינויי נוסחאות.

8 רמב"ם הל' תשובה פ"א ה"ג דו'. וראה תוס' שבועות יג, סע"א: היום עצמו .. מכפר.

9 ראה בארוכה לקו"ש (המתורגם) ח"ד ע' 130 ואילך.

חיים נצחיים וואָס וועט דעמולט זיין.

ובנוגע לפועל מיינט עס, אַז די עבודה פון אידן איצטער דאַרף זיין „להביא לימות המשיח“, צו שוין גלייך מגלה זיין בפועל ווי דער מצב פון „הבאים מצרימה“ אין גלות איז באמת אַ מצב פון „גאולת ישראל“, דורך דעם וואָס מ'גרייט זיך אַליין און מ'גרייט צו אַנדערע צו דעם מצב פון „ימות המשיח“.

כולל ובמיוחד – בקשר מיט דעם יום ההילולא פון דעם רמב"ם – דורך מחזק זיין און מוסיף זיין אין לימוד ספר משנה תורה להרמב"ם . . ובפרט – אין ספר הרמב"ם עצמו – הלכות מלך המשיח⁵, אין די לעצטע צוויי פרקים פון הלכות מלכים בסיום ספר משנה תורה.

און נוסף צו דעם אייגענעם לימוד בזה, זאָל מען זען אויך משפיע זיין אויף אַנדערע אידן אַרום זיך, אנשים נשים וטף, באופן פון „והעמידו תלמידים הרבה“⁶, ומהם יראו וכן יעשו רבים.

ויהי רצון, אַז דורך דער עצם החלטה בדבר זאָל מען תיכף ומיד באַקומען דעם שכר, דער קיום בפועל פון דברי הרמב"ם בסיום ספרו⁷, אַז לאחרי וואָס מ'האָט שוין דעם „מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו . . ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמת ה'“ – וואָס ער איז „בחזקת שהוא משיח“ – זאָל ער שוין גלייך ווערן „משיח בודאי“, דורך דעם וואָס „עשה והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל . . ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד כו“.

(משיחות ש"פ שמות, כ"א טבת תשנ"ב)

כמדובר ריבוי פעמים דברי כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו, שנוסף ע"ז שכבר „כלו כל הקיצין“¹, כבר עשו בני" תשובה, וסיימו הכל, כולל

- (5) כ"ה הכותרת בדפוס ויניצאה רפד. שי.
- (6) אבות פ"א מ"א.
- (7) הלי' מלכים ספי"א.

ב.

ז' ימי התשובה

בכך יובן הנאמר בסדור האריו"ל¹⁵ על עשרת ימי תשובה, וכך נאמר שם: „מי שיחזור בתשובה גמורה ויתענה בו' ימי תשובה נמחל לו כל עונותיו .. יום ראשון מז' ימי התשובה ביום א' דשבת מתכפרים לו כל עונותיו שחטא ביום א' דשבת, וכן ביום ב' כו“. כלומר, כל אחד משבעת ימי השבוע שבין ראש השנה ויום הכפורים הוא כנגד יום מסויים זה של ימי השבוע של כל השנה כולה.

מכך מובן, ששבעת ימים אלו מיוחדים בענין התשובה, אף מראש השנה ויום הכפורים, עד שדוקא עליהם נאמר שהם כוללים בתוכם את התשובה של כל ימות השנה.

ולכאורה: היכן מצאנו הפרדה זו של „ז' ימי התשובה“¹⁶, מתוך עשרת ימי תשובה?

על פי האמור לעיל יש לומר, שהמקור לכך הוא מדברי חז"ל עצמם – „עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים“, ששבעת הימים „שבין ראש השנה ליום הכפורים“ נבדלים מראש השנה ומיום הכפורים בהיותם מיוחדים דוקא לענין התשובה, בעוד שבראש השנה ויום הכפורים, (א) התשובה אינה עיקר מהותם, (ב) אף התשובה שבהם היא באופן אחר, כדלעיל.

ג. יום הכפורים – יום כפרה וזמן תשובה

אך יש להבין:

הרמב"ם פוסק בהלכות תשובה¹⁷: „אף-על-”

(15) עשי"ת.

(16) בטאור"ח סתר"ג בשם הירושלמי „שבעה ימים“, וממשיך ש „אלו הם שבעה ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ“. אבל שם הוא לענין אכילה בטהרה שהצורך להחזיר ע"ז הוא מלכתחילה רק לז' ימי חול"מ* (ל' הטור שם); משא"כ הענין דעשרת ימי תשובה, שגם בר"ה ויוהכ"פ צ"ל ענין התשובה.

(17) שם ה"ז.

(* היינו בניגוד לרגל, אבל נכלל בזה גם יום השבת ולהעיר מדרכי משה שם.

פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים היא יפה ביותר...“ (ובהלכה שלאחר מכן ממשיך הרמב"ם ואומר: „יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל... והוא קץ מחילה... לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים“.

מלשון הרמב"ם בהמשך מובן, שחובת התשובה ביום הכפורים היא יותר מאשר בתשעת הימים הקודמים, וכיצד מתאים הדבר עם מה שהוסבר לעיל, שענין התשובה מודגש בשבעת הימים יותר מאשר בראש השנה וביום הכפורים?

לכאורה, ניתן היה לומר, שביום הכפורים קיימת חובה לחזור בתשובה, לא משום שיום זה כשלעצמו מיוחד לתשובה, אלא זוהי תוצאה מהענין המהותי של יום הכפורים, כדלעיל – „עצמו של יום הכפורים מכפר“¹⁸: כיון שהרמב"ם פוסק ש „עצמו של יום הכפורים מכפר לשביתים“¹⁹ (דוקא), לפיכך מוטלת חובת התשובה על כל אחד ואחד, כדי שתוסר המניעה ויוכל להתקיים „עצמו של יום הכפורים מכפר“²⁰.

אך דחוק ביותר לפרש כך את דברי הרמב"ם, כי מפשטות לשונו בהמשך – „יום

(18) כן משמע שמפרש בקרית ספר (להמבי"ט) על הרמב"ם כאן*. וראה גם לשון החינוך (מצוה ססד): ועובר כו' ולא התודה כו' ביוהכ"פ שהוא יום קבוע מעולם לסליחה ולכפרה בטל עשה זה – ומשמע דחייב וידוי (ותשובה) הוא רק הכשר לכפרת יוהכ"פ. וראה כלי יקר אחרי טו, ל. וכן מפורש בשו"ע אדה"ז א"ח ר"ס תרו: כיון שיוה"כ הוא יום הסליחה וכפרה... לפיכך צריך כל אדם שיתודה על חטאיו כו' (ולכן „מצות וידוי מן הדין הוא בתחלת זמן הכפרה“, ע"ש).

(19) שם פ"א ה"ג. ועד"ז בהל' שגגות פ"ג ה"י (וכן נפסק בשו"ע אדה"ז שם סו"ס תרו).

(20) ע"ד (ולא ממש) ארי' הוא דרביע עלי' (עירובין עח, ב. ועוד. וראה אנציקלופדיא תלמודית בערכו).

(* אבל י"ל שכונתו שהחייב דידוי הוא (גם) מחמת כפרת יוהכ"פ ולהעיר שענין זה כותב (לא אמ"ש הרמב"ם, חייבים .. להתודות ביוהכ"פ, כ"א) על המשך ההלכה, מצות וידוי יוהכ"פ שיתחיל כו". וראה שו"ע אדה"ז שחובבא בפנים ההגנה. ואכ"מ.

הכפורים הוא זמן תשובה לכל... והוא קץ מחילה... לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכפורים – מובן, שחובת התשובה ביום הכפורים אינה רק תוצאה מכך ש„עצמו של יום הכפורים מכפר“, אלא היא חלה מפני*²⁰ ש„יום הכפורים הוא זמן תשובה“²¹. ביום הכפורים קיימת חובה לחזור בתשובה כי זהו „זמן תשובה“²², ולא רק משום היותו יום כפרה.

וזאת בהתאם לדבריו המפורסמים של רבינו יונה ב„שערי תשובה“²³, ש„מצות עשה מן התורה להעיר אדם את רוחו לחזור בתשובה ביום הכפורים שנאמר²⁴ מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו“.

הכרחי אפוא לומר, שאמנם יום הכפורים הוא יום מיוחד גם לענין התשובה, אך למרות זאת קיים הבדל מהותי בין התשובה המיוחדת לימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, לבין התשובה של יום הכפורים, החובה המיוחדת הקיימת ביום הכפורים „לעשות תשובה ולהתוודות“ אינה קשורה למעלה המיוחדת בתשובה של עשרת ימי תשובה, אשר „יפה

*20) וכן צ"ל עפ"ש „במ"א (לקו"ש [המתורגם] חכ"ז ע' 147 ואילך), דמ"ש הרמב"ם, „עצמו של יום מכפר לשבים“ היינו רק תנועה כללית ד„שב“, ולא עשיית תשובה ממש. ע"ש.

21) ודוחק לומר ש„ש"ש הרמב"ם „לפיכך חייבים .. לעשות תשובה“ בא המשך ל„והוא קץ מחילה וסליחה“* (דהיינו מה שעצמו של יוה"כ מכפר). ובפרט שפשוטות לשון הרמב"ם „והוא קץ כו“ (ולא „שהוא קץ כו“) משמעו שהו"ע נוסף (ולא טעם אלפניו). ודוחק לפרש מפני שמתחיל „יום הכפורים (היינו זמן כפרה) הוא זמן תשובה כו“.

22) וכן משמע מ„ש"ש במו"נ ח"ג רפ"ג: ענין צום כפור .. שהוא נותן דעת התשובה.. יום תשובה ועבודה גמורה. ע"ש.

23) שער ב' אות יד בסופו. ועד"כ כ' בשער ד' אות יז. – אלא שצ"ע ש„הרמב"ם לא הביא הפסקה דמכל חטאתיכם גו' (כמו שהביא בנוגע לעשרה ימים הכתוב „דרשו גו'“). 24) אחרי (טו, ל) שתחלתו „ביום הזה“ – יוה"כ פ.

* ומ"ש הרמב"ם כאן, והוא קץ מחילה כו" – יש לומר כי חיוב יודי (ותשובה) הוא גם מחמת כפרת יוה"כ פ. ונפק"מ בנוגע לזמן יודי שצ"ל בעת כפרת יוה"כ פ (עיי"ן שו"ע אדה"ו לדעיל הערה 18).

ביותר ומתקבלת היא מיד“, וכפי שמודגש הדבר גם באופן חלוקת ההלכות בדברי הרמב"ם: את חובת התשובה ביום הכפורים אין הוא מביא באותה הלכה שבה הוא עוסק במעלה של עשרת ימי תשובה, אלא בהלכה נפרדת –

ולפיכך, כאשר מדברים על עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים כעשרת ימי תשובה, הרי אדרבה: מפרידים את שבעת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, המיוחדים לענין התשובה, כדלעיל, משום שחובת התשובה ביום הכפורים היא ענין בפני עצמו.

בסגנון אחר: עשרת ימי תשובה נבדלים ומתייחדים כימים של חזרה בתשובה משום שאו הקדוש-ברוך הוא „בהמצאו .. בהיותו קרוב“, מצב המשפיע על כך שהתשובה תהיה „יפה ביותר“, כדלהלן בסעיף ד', ובראש השנה ויום הכפורים מתבטא ה„קירוב“ לקדוש-ברוך הוא בעינינו נעלים יותר מן התשובה – בראש השנה „תמליכוני עליכם“, וביום הכפורים – „עצמו של יום מכפר“. ואילו ביום הכפורים נוסף ענין מיוחד של חיוב תשובה כפשוטה.

ד. עשרת ימי תשובה, ויום הכפורים – זמן תשובה

הדברים יובנו לאחר הסבר לשון הרמב"ם שלעיל „יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל...“ שהרי, לכאורה, תמוה:

הרי זה עתה, בהלכה הקודמת, אמר הרמב"ם ש„אף-על-פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם – בעשרה הימים... יפה ביותר...“, וכפי שהוא מבאר, שכך גם לגבי יחיד, ומכך מובן שכל עשרת הימים הללו הם „זמן תשובה“, כשמים „עשרת ימי תשובה“²⁵, וכיצד הוא אומר מיד לאחר מכן שדוקא „יום הכפורים הוא זמן תשובה“, שמכך ניתן להסיק שעשרה הימים אינם „זמן תשובה“!?

25) ולהעיר מהגירסא ברמב"ם כאן (ראה ס' המדע – ירושלים, תשכ"ד), בעשרת ימי תשובה שבין כו" –

ג.ח.

מ'האט שוין גערעדט מערערע מאָל דברי כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו, אַז נוסף אויף דעם וואָס ס'איז שוין „כלו כל הקיצין“¹, האָבן אידן שוין תשובה געטאַן, און מ'האָט שוין אַלץ פאַרענדיקט, כולל אויך – „צופוצן די קנעפלעך“, און מ'דאַרף נאָר האָבן אַז דער אויבערשטער זאָל אויפגעפּענען די אויגן פון אידן זיי זאָלן זען ווי ס'איז שוין דאָ די גאולה האמיתית והשלימה, און מ'זיצט שוין באַ דעם שולחן ערוך, בסעודת לויתן ושור הבר² וכו' וכו'.

דערפון איז פאַרשטאַנדיק . . בדורנו זה ובזמננו זה, לאחרי וואָס מ'האָט שוין אַלץ פאַרענדיקט (כנ"ל), האָט מען די הבטחה גמורה אין תורה, אַז עס וועט זיכער זיין „(תזכור את יום צאתך מארץ מצרים) כל ימי חיך . . להביא לימות המשיח“³,

ובפשטות – אַז מ'דאַרף ניט אַנקומען צו אַ הפסק ח"ו צווישן „כל ימי חיך“ און „ימות המשיח“ (ווי דאָס איז געווען באַ אידן בכל הדורות שלפני דורנו זה), נאָר „כל ימי חיך“ פון יעדער איד, זיינע חיים גשמיים אַלס נשמה בגוף, זיינען כולל בפשטות (אויך) „ימות המשיח“ בלי הפסק, וואָרום די גאולה קומט תיכף ומיד ממש ברגע זה ובמקום זה (אפילו אויב דאָס איז אַ מצב פון לילה, „הבאים מצרימה“), אַזוי אַז דער רגע האחרון פון גלות און די נקודה אחרונה פון גלות ווערט דער רגע ראשון און נקודה ראשונה פון גאולה,

און פון „ימי חיך“ בזמן הזה ובמקום הזה, בלי שום הפסק כלל ח"ו (אפילו אויב ער איז שוין עלטער פון שבעים שנה וכיו"ב), גייט יעדער איד גלייך איבער – בתכלית השלימות, „ראובן ושמעון נחתין ראובן ושמעון סלקין“⁴, אין דעם המשך פון „כל ימי חיך“ בימות המשיח, און

1) סנהדרין צו, ב.

2) ראה ב"ב עד, ב ואילך. פסחים ק"ט, ב. ועוד.

3) ברכות יב, ב.

4) ויק"ר פל"ב, ה. וש"נ.

ג.ז.

דורנו זה הוא דור האחרון של הגלות והוא הוא דור הראשון של הגאולה – כהודעת והכרזת כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו, יוסף שבדורנו (ע"ש יוסף הראשון שהודיע והכריז ש"אלקים פקד יפקוד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב"1), שכבר נשלמו כל מעשינו ועבודתינו, וכבר כלו כל הקיצין וכבר עשו תשובה, וכבר נסתיימו כל ההכנות ובאופן ד"הכנה רבתי", והכל מוכן לסעודה² דלעתיד לבוא, לויתן ושור הבר³ ויין המשומר⁴.

(משיחות עשרה בטבת (יהפך לשמחה), ושי"פ ויחי, י"ד טבת תשנ"ב)

- 1) פרשתנו ג, כד.
- 2) ע"פ ל' חז"ל – אבות פ"ג מט"ז. סנהדרין לה, א ובפרש"י.
- 3) ראה ב"ב עה, א. ויק"ר פי"ג, ג.
- 4) ברכות לד, ב. וש"נ.

לקוטי

יום הכפורים

שיחות

ויש לומר, שההסבר לכך הוא:

תשובה היא מצות עשה שאין הזמן גרמא, מיד כשעוברים עבירה חלה על החוטא החובה לחזור בתשובה, (כדברי הרמב"ם ב"כותרת" של הלכות תשובה: "מצות עשה .. שישוב החוטא מחטאו"²⁶); החובה לשוב מן החטא אינה קשורה לזמן מיוחד, אלא חלה בכל זמן אם חטאו.

וייחודם של עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים בענין התשובה, אין משמעותו שבהם נוסף משהו לעצם חובת התשובה²⁷, אלא שהתשובה בימים אלו היא, כדיוק לשון הרמב"ם, "יפה ביותר ומתקבלת היא מיד": כיון שבעשרת הימים יש מצב של "בהמצא .. בהיותו קרוב"²⁸, הרי אחת התוצאות מכך היא שהתשובה בימים אלו "היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד".

ויש לומר, שבמילים, "יפה ביותר" רומז הרמב"ם גם לכך, שהתשובה בעשרת ימי תשובה היא יותר מתוך שמחה. וכך אומר הרמב"ם, "אף-על-פי שהתשובה .. יפה לעולם" – שבכל השנה יכולה עבודת התשובה להיעשות מתוך שמחה²⁹, שהרי למרות שהתשובה כרוכה בחרטה מתוך מרירות וכדומה, הרי בכל זאת יש לשמוח על כך שהנפש "שבה אל בית אביה כנעוריה"³⁰,

אך בעשרת הימים התשובה "יפה ביותר". שהרי, הקדוש-ברוך-הוא "בהמצא .. בהיותו קרוב", ולכן שמחים על ההתקרבות לקדוש-ברוך-הוא ביתר שאת וביתר עוז.

26) ראה בארוכה לקו"ש נשא תש"ג (חיידשים וביאורים בש"ס ח"א סי' יח) (וש"נ) שמוזה מוכרח דגם התשובה עצמה היא מצוה (ולא רק הידוי).

27) ברמב"ם שם פ"ג ה"ג"ד שהאדם צריך לעשות תשובה בימים אלו מחמת הדין דר"ה כו'. אבל אי"ז חיוב נוסף של תשובה מצד עצמה.

28) ישע"י נה, ו. מקומות שבהערה 2. רמב"ם כאן.

29) ואדרבה: אם בקיום כל מצוה צ"ל שמחה, עאכ"ו בתשובה שהיא למעלה מכל המצות (שלא ככוחה לתקן הפגמים שע"י העדר קיום התומצ"צ – ראה גם לקמן סעיף ח), כמדובר כמ"פ. ולהעיר מאגה"ת מהד"ק (ע' תקכה – בהוצאת קה"ת, תשמ"ב).

30) ל' התניא פל"א (מ, סע"א). וראה לעיל הערה 10.

אבל החידוש של יום הכפורים הוא ש"יום הכפורים הוא זמן תשובה .. לפיכך חייבים לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכפורים": הזמן של יום הכפורים מחייב תשובה. לא זו בלבד שמועד זה מאפשר תשובה ביתר קלות, ובדרגה גבוהה יותר וכדומה, אלא שזמן זה יוצר חובה של תשובה.

וענין זה של יום הכפורים אינו קשור דוקא בהיותו בעשרת הימים שבהם הקדוש-ברוך-הוא "בהמצא .. בהיותו קרוב". ואדרבה: המצב של "בהמצא .. בהיותו קרוב" מתבטא ביום הכפורים בדבר הנעלה מן התשובה – בכך ש"עצמו של יום הכפורים מכפר", כדלעיל סעיף א'.

ה. תשובה – תמיד או ביום הכפורים

לפי זה ניתן להסביר את משמעות החובה "לעשות תשובה .. ביום הכפורים". שהרי, לכאורה, אין מובן:

אם עברו עבירה, חייבים בתשובה בכל זמן שהוא, ולא דוקא ביום הכפורים, ואם לא חטאו – האם ייתכן שמוטלת חובה לחזור בתשובה מצד יום הכפורים?

יש "אחרונים" המבארים, שההבדל הוא: החובה לחזור בתשובה באופן כללי אינה מוגבלת לזמן מסויים, ולפיכך כל חיי האדם, כשביכולתו לחזור בתשובה, עדיין לא ביטל את מצות העשה של תשובה, ורק אם מת בלא תשובה הרי זה ביטול מצות עשה³¹. ואילו ביום הכפורים קיימת מצות עשה לשוב ביום זה, ואם אין שבים ביום הכפורים, הרי בטל³² את מצות עשה זו³³.

אך מלשון הרמב"ם, "יום הכפורים הוא זמן

31) ע"ד (חיוב כרת) במצות מילה (רמב"ם הל' מילה פ"א ה"ב).

32) ראה חינוך – נעתק לעיל הערה 18.

33) ולאחרי יוה"כ עד יוה"כ"ב הבא – לכאורה דינו כמאחר תשלום קרבנותיו – בין רגל לרגל (ירושלמי ר"ה פ"א ה"א. וראה מפרשים שם. ר"ה ו, א"ב. תמורה יח, ב).

תשובה לכל ליחיד ולרבים... לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה... ביום הכפורים, שהדגשה זו מביא הרמב"ם דוקא לגבי חובת התשובה של יום הכפורים, מובן, שיש תוספת בעצם חובת התשובה, שהיא חובה שונה מן התשובה של כל ימות השנה, אשר לפיכך, יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל.. חייבים הכל לעשות תשובה".

1. הגורם לתשובה: האדם או הזמן

יש לומר, שההסבר לכך הוא:

בכל השנה, הגורם לחובת התשובה הוא מצדו של האדם עצמו, אשר חטא – הגברא. לכן לא ייתכן לומר על כך „חייבים הכל לעשות תשובה“, שהרי הדבר תלוי במצבו של האדם.

לעומת זאת, ביום הכפורים, הגורם לחובת התשובה הוא הזמן, ולכן חלה חובה זו על כולם – זהו „זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים... חייבים הכל לעשות תשובה“. כשהחובה חלה מפני הזמן, היא חלה על „הכל“ בלי הגבלה.

ואין לשאול: כיצד ניתן לחייב את „הכל“ לחזור בתשובה, והלא רק מי שחטא חייב בתשובה!

את זאת מבהיר הרמב"ם בדבריו מיד בתחלת ההלכה הבאה³⁴: „עבירות שהתוודה עליהם ביום הכפורים אחר, אף-על-פי שהוא עומד בתשובתו, שנאמר³⁵ כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד“. וכיון ש„אין³⁶ צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא“, יש תמיד מקום לתשובה לכל אחד, שהרי „וחטאתי נגדי תמיד“, למרות שכבר נתכפר, (בדומה לענין של „חזור ומתוודה עליהן“)³⁷.

[34] ה"ח.

[35] תהלים נא, ה.

[36] קהלת ז, כ.

[37] בבית אלקים (להמבי"ט) שער התשובה פ"ז (ד"ה עור אפשר ד, אפשר לומר כי לא הזכיר כאן כי אם היודי

וההבדל בין שתי חובות אלו של חזרה בתשובה הוא: כאשר הגורם לחובת התשובה הוא מצבו של האדם, הרי אם האדם לא חטא, או שכבר שב על חטאו, עזב את החטא, שווה „מצות התשובה מן התורה“³⁸, אין חלה עליו שוב החובה להתעורר בתשובה על חטא זה, אף-על-פי ש„וחטאתי נגדי תמיד“.

אך ביום הכפורים, שאז הזמן גורם לחובת התשובה, וחלה החובה על „הכל לעשות תשובה“ – הרי אז, אם היה לו אי-פעם בחייו משהו הטעון חזרה בתשובה³⁹, הרי הוא חייב בכך משום „וחטאתי נגדי תמיד“, ולכן „חייבים הכל לעשות תשובה“, כדלעיל.

ולא התשובה כי אינו צריך לחזור ולשוב על מה שחטא מקודם כיון ששב מקודם אבל להעלותו על שפתיו בידיו הוא צריך (והטעם – להיותו נזכר שלא ישוב עוד). אבל ע"פ משנת כמ"פ (ראה לקו"ש (והידושים וביאורים) שבהערה 26. לקו"ש [המתורגם] ח"ז ע' 210) שגדר היודי הוא מה שהאדם מבטא בשפתיו החרטה שבלבו (וראה רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ב), מובן לכאורה, דכאשר מתוודים בפה צ"ל בשעת מעשה הרגש החרטה שבלב (ולמעשה ממ"ש המבי"ט עצמו בקריית ספר (ריש הל' תשובה) „התשובה והיודי מצוה אחד היא שאין יודי בלי תשובה“*) – והרי אדה"ז מפרש הענין דוחטאתי נגדי תמיד לענין תשובה, כדלקמן סעיף ז. וראה שערי תשובה לר"י בסופו. ומה שלא הזכיר הרמב"ם „תשובה“ – י"ל כי נכלל במה שממשיך שם „שהוא עומד בתשובתו“. ואכ"מ.

[38] אגה"ת פ"א (צא, רע"א). וראה לקו"ש [המתורגם] ח"ז ע' 207 ואילך.

[39] יתרה מזה נלפענ"ד (והנפק"מ להלכה): א המקדש אשה תיכף להתחלת חיובו במצות (ומציאות עבירות בחייו) ע"מ שהוא בעל תשובה* – אינה מקודשת, ב אעפ"כ שייך אצלו „זמן תשובה“ ע"ד שיש אצלו „זמן זרע וקציר“ אף שאין לו שדה, ג) אם נדר ע"מ „שאעשה דבר פלוני בזמן תשובה“ ועשה ביהו"כ"פ – מהוויב לקיים נדרו.

(* אבל י"ל שמספיק מה שכבר גמר בלבו בעבר (וזהו מה שאומר בשפתיו). ובפרט עפ"מ ש בבית אלקים שם רפ"ג בנגע לוידי, שני, שגומר בלבו כו' ואומר דברים אלו בפיו ובשפתיו אז יבוש ויכלם מלשוב עוד למה שחטא. שלכאורה ענין זה אפשר גם מבלי שיתעורר עתה ברגש של תשובה כו'. וראה לקו"ש [המתורגם] חכ"ז ע' 248. ואכ"מ.

(* ברמ"א (ושו"ע אדה"ז) או"ח ט"ס שמוג. דאם עבר עבירות בקטנותו, טוב לו שיקבל ע"ע איזה דבר לתשובה ולכפרה. אבל כאן שנו"פ דין, אין צריך לתשובה" (רמ"א ואדה"ז שם). אינו בגדר „בעל תשובה“.

אומר בכל יום באופן חדש ממש „פקד פקדתי אתכם“, ומשיח צדקנו „עומד אחר כתלנו“⁹, והנה זה בא¹⁰, ויש להתכונן לקבל את פניו ע"י ההוספה בקיום התומ"צ, כפס"ד הרמב"ם¹¹ (בעל יום ההילולא דכ"ף טבת, מוצש"ק זה) שע"י „מצוה אחת, הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות, וגרם לו ולהם תשועה והצלה“.

(משיחות ש"פ שמות, י"ט טבת תנש"א)

[9] שה"ש ב, ט.

[10] שם ח. וראה שהש"ר עה"פ (פ"ב, ח (ב)).

[11] הל' תשובה פ"ג ה"ד.

י.ב.

לפי כל הסימנים שבדברי חז"ל עומדים אנו בסוף זמן הגלות, לאחר שכבר "כלו כל הקיצין"¹, וכבר עשו תשובה, ובלשונו של "כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו (לפני עשרות שנים) שכבר סיימו כל עניני העבודה, גם "צחצוח הכפתורים"², ועומדים מוכנים ("עמדו הכן כולכם") לקבל פני משיח צדקנו³.

* * *

גם לאחר קושי ואריכות הגלות האחרון במשך יותר מאלף ותשע מאות שנה (שלא בערך לגלות מצרים במשך מאתיים ועשר שנה) – מציאותם של "בני ישראל" היא בעצם למעלה מגלות, וכל רגע נוסף שנמצאים בגלות ה"ז באופן ד"הבאים מצרימה"⁴, "כאילו אותו יום נכנסו למצרים"⁵, ועומדים הם בתוקף האמונה והבטחון שתיכף ומיד יקיים הקב"ה הבטחתו "פקד פקדתי אתכם"⁶ בגאולה האמיתית והשלימה, ובפרט כששומעים ממשה רבינו שבדורנו⁷, "כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו, שכבר סיימו כל עניני העבודה ועומדים מוכנים לקבלת פני משיח צדקנו, ועאכ"כ לאחר שישנה גם השלימות דארבעים שנה, "נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע"⁸, ועומדים בשנת ה"א (ה'תשנ"א), ר"ת (ה' תהא שנת) נפלאות אראנו.

ולכן, יש לעודד ולחזק את רוחם של בני ע"י ההכרזה שהקב"ה

- 1) סנהדרין צו, ב.
- 2) שיחת שמה"ת תרפ"ט.
- 3) ראה "היום יום" ט"ו טבת. ובכ"מ.
- 4) שמות א, א.
- 5) שמו"ר ריש פרשתנו (פ"א, ד). תנחומא שם ג.
- 6) שמות ג, טז.
- 7) ראה ב"ר פנ"ו, ז: "אין דור שאין בו כמשה". וראה זח"ג רעג, א. תקו"ז תס"ט (קיב, רע"א. קיד, רע"א). תניא פמ"ד. שם אגה"ק ביאור לסי' ז"ך בסופו.
- 8) תבוא כט, ג.

ז. מעלת יום הכפורים מחייבת תשובה עילאה יותר

הדברים יומתקו לפי המבואר בתניא⁴⁰ בענין "וחטאתי נגדי תמיד", שלמרות ש"כבר עשה תשובה נכונה", הרי כאשר יהודי מתעלה לדרגה גבוהה יותר בעבודת ה', נדרשת ממנו "תשובה עילאה יותר".

וכך בענינינו: ביום הכפורים כל יהודי מתעלה עקב מעלת היום וכו', ולכן, גם ענינים שעליהם כבר שב ב"תשובה נכונה", טעונים ביום הכפורים תשובה נעלית יותר.

כלומר: לאחר התעלות היהודי ביום הכפורים, נדרשת תשובה גם על ענינים אשר לפני יום הכפורים, בהיותו בדרגה נמוכה יותר בעבודת ה', לא נחשבו כחטאים, ביחס לדרגה ההיא⁴¹. כידוע⁴² ההסבר על כך שאומרים בברכת סלח לנו, "בתפלת⁴³ שמונה עשרה.. ולא קודם התפלה".

ח. זמן לדברים שמעל הזמן

ההסבר לפי פנימיות הענינים לכך שדוקא יום הכפורים הוא "זמן תשובה" הוא:

תשובה נעלית ממגבלות הזמן, הרהר תשובה ברגעא חדא^{43*} – נעשה צדיק גמור⁴⁴, ולכן תשובה ברגעא חדא מכסה את כל הפגמים שנפגמו במשך זמן רב. כח

התשובה נובע מהיותו קשור אל הקדוש ברוך הוא בעצמו, כדברי חז"ל⁴⁵, שדוקא הקדוש ברוך הוא אמר "יעשה תשובה ויתכפר לו".

וכן אצל האדם קשורה התעוררות התשובה לעצם נשמתו, שהיא תמיד שלמה⁴⁶, ולכן ניתן הכח משם לתקן כל פגם בהארץ והתפשטות הנשמה.

וביום הכפורים נוסף על כך: כל האמור לעיל נמשך בגלוי מצד עצמו אל תוך הזמן – "זמן תשובה". יום הכפורים מביא לידי כך שישראל הם כמלאכים⁴⁷. מעל לעולם. וזה בא לידי ביטוי בזמן של יום הכפורים, הנקרא בתורה⁴⁸ "אחת בשנה", אשר: (א) המשמעות של "אחת" היא "יחידה", כמבואר בתוספות⁴⁹.

(ב) "יום אחד" הוא מושג בזמן עצמו, המצביע על דרגה שמעל למגבלה והתחלקות. כפי שמבואר ב"תורה אור"⁵⁰, שהטעם לכך ששבועות חל יום אחד, הוא משום שבשבועות הוא "זמן קבלת התורה.. שהוא בבחינת יחידה שלמעלה מהתחלקות".

עצם הזמן של יום הכפורים הוא, "כלי" לענין התשובה שמעל לזמן⁵¹ – "יום הכפורים הוא זמן תשובה".

(משיחות ש"פ האיניו: ו' תשרי תשכ"ו)

45) ירושלמי מכות פ"ב ה"ו. פסיקתא דר"כ פ' שובה. יל"ש תהלים מזמור כה.
46) ראה רמב"ם הל' גירושין ספ"ב, תניא ספכ"ד. ובכ"מ.
47) טאו"ח סתר"ו (מפדר"א פמ"ו). שם סתרי"ט (ואדה"ו שם ס"ט) – מדבר"ר פ"ב, לו. רמ"א ושו"ע אדה"ו שם ס"ט תרי.
48) ס"פ תצוה. אחרי טז, ל.
49) ד"ה עד אחת – מנחות יח, א. וראה תו"א שבהערה הבאה.
50) בהוספות יתרו – קט, סע"ד ואילך.
51) להעיר מצפעי"ז מהד"ת (עא, ד) בנוגע לצום דיהו"כ שהוא, לא בגדר מספר.. עצם היום" ע"ש.

40) פכ"ט (לו, ב).
41) להעיר מד"ה החלצו תרנ"ט (סה"מ תרנ"ט ע' סד), ועוד – בטעם שגם צדיק גמור אומר הוידוים דעשי"ת, "מפני שלפי אמיתות גדולתו ורוממותו גם העבודה האמיתית לחטא יחשב כו".
42) ראה תו"א וארא נה, ד. מג"א צה, סע"ג. תשא בהוספות קיא, סע"ג ואילך. ועוד.
43) ל' התו"א וארא שם.
43*) זח"א קכט, סע"א.
44) קדושין מט, ב (כגירסת האור ורוע ס' קיב). אלא שמפני דספק אם הרהר ה"ו ספק קידושין (תוס' ר"י הוקן ורא"ש שם. טושו"ע אה"ע סל"ח סל"ב).

מצינו בגדעון ש"בימיו¹ היו ישראל בצרה והי' הקב"ה מבקש אדם שילמד עליהם זכות . . כיון שנמצא זכות בגדעון שלמד עליהם זכות, מיד נגלה אליו המלאך, שנאמר וירא אליו מלאך ה' ויאמר לו לך בכחך זה, בכח זכות שלמדת על בני", "אמר הקב"ה, יש בך כח ללמד סניגוריא על ישראל, בזכותך הם נגאליים"².

. . . הלימוד זכות בנוגע לקירוב וזירוז הגאולה – שכיון שכבר "כלו כל הקיצין"³, עוד בזמן הגמרא, ועאכו"כ לאחרי אריכות וקושי הגלות במשך יותר מאלף ותשע מאות שנה ועדיין לא בא . . . ובנוגע לתשובה ("אין הדבר תלוי אלא בתשובה"³) – כבר עשו תשובה, שהרי אין לך אדם מישראל שלא הרהר תשובה (לא רק פעם אחת, אלא) כמה פעמים במשך ימי חייו, שעי"ז נעשה "בשעתא חדא וברגעא חדא"⁴ מרשע גמור צדיק גמור, כפס"ד הגמרא⁵ שהמקדש את האשה "על מנת שאני צדיק (גמור⁶) אפילו רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה" – הרי בודאי ובודאי שמשיח צדקנו צריך לבוא תיכף ומיד ממש, אשר, כדאי הוא לימוד זכות זה לגאול את ישראל, ובפרט שנוסף על הלימוד זכות, ה"ז גם פס"ד של כו"כ רבנים ומורי-הוראה בישראל, וכיון שהתורה "לא בשמים היא"⁷, הרי, פס"ד זה בב"ד של מטה מחייב כביכול ומזכה גם את ב"ד של מעלה, וכן יקום!

(1) תנחומא שופטים ד.
 (2) יל"ש שופטים רמז סב.
 (3) סנהדרין צז, ב.
 (4) זח"א קכט, סע"א.
 (5) קידושין מט, ב. רמב"ם הל' אישות פ"ח ה"ה. טושו"ע אה"ע סל"ח סל"א.
 (6) ע"פ גירסת האור זרוע סקי"ב.
 (7) נצבים ל, יב. וראה ב"מ נט, ב.

בימינו אלה, שמאז כלה חמתו בביהמ"ק, ולאחרי "מעשינו ועבודתינו כל זמן משך הגלות"⁸, ולאחרי כל הגזירות והשמדות ר"ל ור"ל שסבלו בני" באריכות וקושי הגלות האחרון, ובפרט גזירת השואה בדור האחרון, בודאי נעשה הצירוף והזיכוך בשלימות, "די והותר" – נעשה הענין ד"סמך מלך בבל"⁹ אך ורק באופן של טוב הנראה והנגלה לעיני בשר, ובלשון חז"ל¹⁰ שהקב"ה אומר לישראל "בני אל תתייראו, כל מה שעשית¹¹ לא עשיתי אלא בשבילכם . . הגיע זמן גאולתכם!"

ובדורנו זה (ובפרט בשנה זו, "הי' תהא שנת נפלאות אראנו") צריכה להיות עיקר ההדגשה . . בהענין ד"סומך נופלים", לחזק ולעודד את רוחם של בני" . . כולל ובמיוחד – החיזוק והעידוד ע"י האמונה בביאת המשיח ובטחון גמור ש"הנה זה (משיח צדקנו) בא"¹², וההוספה בהכנה לביאתו ע"י התשובה וקיום התומ"צ, ובלשון ההכרזה דכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו: "לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה"¹³, "שובה ישראל עד ה' אלקיך, והכן עצמך ובני ביתך לקבל פני משיח צדקנו הבא בקרוב ממש"¹⁴.

(משיחות ש"פ ויחי (ועשרה בטבת יהפך לשמחה) תנשא)

(8) תניא רפל"ז.
 (9) יחזקאל כד, ב.
 (10) יל"ש ישעי' רמז תצט.
 (11) כולל גם הפעולה דמלך בבל שאינו אלא כגרון ביד החוצב בו.
 (12) שה"ש ב, ח. וראה שהש"ר עה"פ (פ"ב, ח (ב)).
 (13) אג"ק שלו ח"ה ס"ע שסא ואילך. שעז ואילך. תח ואילך. ועוד.
 (14) "היום יום" – ט"ו טבת.